

2001-ci ilin yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

1. Makroiqtisadi vəziyyət

Milli Bank 2001-ci ildə maliyyə sabitliyinin qorunub saxlanılmasına, milli valyutanın məzənnəsinin çevik tənzimlənməsinə, beynəlxalq normalara uyğun valyuta ehtiyatlarının qorunub saxlanılmasına və milli bank sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə yönəldilmiş pul siyasəti yeritmiş və qarşıda qoyulan məqsədlərə əsasən nail olmuşdur. Nəticədə 2001-ci ildə Azərbaycanda hələ bir neçə il bundan əvvəl yaranmış makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmışdır.

2001-ci ildə Azərbaycanda 2,5%-lik inflyasiya proqnozlaşdırıldığı halda inflyasiyanın faktiki səviyyəsi 1,3% olmuşdur.

Əsas makroiqtisadi göstərici olan ÜDM-in real həcmi 8,5%-lik proqnoza qarşı 9,9% artmışdır.

Sənaye məhsulunun istehsalında 5,1%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında isə 11,1% artıma nail olunmuşdur. ÜDM-in strukturunda da müəyyən dəyişikliklər baş vermişdir. Sənayenin payı 2000-ci ildəki 36%-dən 2001-ci ildə 35,5%-ə enmişdir. İqtisadiyyatın gələcək inkişafını təmin edən əsas amil kimi əsaslı tikintiyə yönəldilən investisiyanın həcmi 17,1% artaraq 5649,2 mlrd. manat təşkil etmişdir. Bunun da 3824,5 mlrd. manatını (821,3 mln.\$) və ya 67,7%-ni xarici investisiyalar təşkil edir.

İqtisadiyyatda özəl sektorun payı durmadan artır. Belə ki, 2001-ci ildə ÜDM-in 70%-dən çoxunu, sənaye məhsulunun 48,3%-ni, kənd təsərrüfatı məhsulunun 99%-ni, investisiyaların 76,1%-ni, rabitə xidmətlərinin 64,9%-ni, ticarətin 99%-ni özəl sektor vermişdir.

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində baş verən inkişaf əhalinin gəlirlərinin də artmasına müsbət təsir göstərmişdir. 2001-ci ildə əhalinin pul gəlirləri 19,4 trln. manat təşkil edərək ötən illə müqayisədə 10,4%, xərcləri isə 18,8 trln. manat təşkil edərək 8,4% artmışdır. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən birinə çevrilmişdir.

Neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması şəraitində xarici ticarət dövriyyəsinin yaxşılaşması prosesi də davam etmişdir. Yanvar-noyabr aylarında xarici ticarət dövriyyəsi 3302,3 mln. \$ təşkil etmiş və ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 20% artmışdır. O cümlədən ixracın həcmi 17,9% artaraq 2003,7 mln. \$, idxalın həcmi isə 23,5% artaraq 1298,6 mln. \$ təşkil etmişdir. Xarici ticarət balansında 705,1 mln. \$-lq müsbət saldo əmələ gəlmişdir.

2. Pul-kredit bazarının vəziyyəti

Pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərinə uyğun olaraq inflyasiyanın səviyyəsi və manatın xarici dönerli valyutalara nəzərən məzənnəsi üzrə qoyulan məqsədlərə çatmaq əsasən pul proqramı parametrlərinin həcminə riayət etmək hesabına əldə edilmişdir.

2001-ci ildə iqtisadiyyata pul təklifi üzrə müəyyən irəliləyişlər əldə olunmuşdur. Belə ki, geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2) 7,8% artaraq 1755,6 mlrd. manata çatmış, orta illik pul kütləsi isə 11,6% artaraq 1692,4 mlrd. manat təşkil etmişdir. Orta illik geniş pul kütləsinin ümumi həcmi isə (M-3 aqreqatı) 22,4% artaraq 3670,5 mlrd. manat təşkil etmişdir. Manatla pul bazası da 9% artmış, onun orta illik səviyyəsi isə 15,2% artaraq 1611,3 mlrd. manat təşkil etmişdir. Orta illik geniş pul bazası isə (xarici valyutada məcburi ehtiyatlar daxil olmaqla) 15,1% artaraq 1778,7 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Pul kütləsinin artmasının inflyasiyanın yüksəlməsinə gətirib çıxarmaması bu artımın istehsal artımı ilə müşayiət olunması ilə bağlıdır. Digər tərəfdən isə bu onu göstərir ki, maliyyə sabitliyinə xəta yetirmədən iqtisadiyyata pul təklifinin artması üçün ölkədə münbit makroiqtisadi zəmin mövcuddur.

Pul bazasının artması öz növbəsində kredit ekspansiyasının genişlənməsinə səbəb olmuşdur. 2001-ci ildə kredit qoyuluşlarının həcmi 4,2% artaraq 2429,8 mlrd. manat təşkil etmişdir. Orta illik kredit qoyuluşlarının məbləği isə 15,7% artaraq 2381,2 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Kredit qoyuluşlarının çox hissəsi ticarət və xidmət sektorunun, eləcə də nəqliyyat və rabitənin payına düşür. Dövr ərzində fiziki şəxslərə və inşaat və əmlak sektoruna verilən kreditlərin həcmi daha yüksək tempə artmışdır.

Qısamüddətli kredit qoyuluşları 5,4% artdığı halda, uzunmüddətli kreditlər 1% artmışdır. Uzunmüddətli kreditlərin cəmi kreditlərdə xüsusi çəkisi 27,1% olmuşdur.

Milli Bank pul-kredit bazarını hesabat dövründə də kredit hərəclarında, qiymətli kağızlar və valyuta bazarında iştirak etmək, habelə məcburi ehtiyat normaları vasitəsilə tənzimləmişdir.

Hesabat dövründə Milli Bank kommersiya banklarına xalis 22,6 mlrd. manat məbləğində mərkəzləşdirilmiş kreditlər vermişdir.

1999-cu il noyabr ayının 1-dən 10%-ə endirilmiş mərkəzi uçot dərəcəsi hesabat dövründə dəyişməz qalmışdır. Real faiz dərəcəsi 8,7% olmuşdur.

2001-ci ildə də həm manat hesabları, həm də valyuta hesabları üzrə məcburi ehtiyat normaları 10% təşkil etmişdir. Məcburi ehtiyat fondundakı vəsaitlərin 50%-ə qədərini qiymətli kağızların alınması

məqsədlə istifadə edilməsi bir tərəfdən bankların likvidliyinin yaxşılaşmasına və pul təklifinin artmasına şərait yaradır, digər tərəfdən də qiymətli kağızlar bazarının inkişafına xidmət edir.

2001-ci ildə açıq bazar əməliyyatlarının pul siyasətinin başlıca alətinə çevrilməsi strategiyasının reallaşdırılması çərçivəsində də mühüm işlər görülmüşdür. Hal-hazırda Milli Bank iki növ dövlət qiymətli kağızları ilə əməliyyatlar aparır:

1. Dövlət banklarının borclarının restrukturizasiyası məqsədilə buraxılmış qiymətli kağızlar;
2. *Dövlət Qısamüddətli İstiqraz Vərəqələri (DQİV).*

2001-ci ildə keçmiş dövlət banklarının mərkəzləşdirilmiş kreditlər üzrə borclarını bağlamaq məqsədilə uzunmüddətli və güzəştli şərtlərlə 304 mlrd. manat dəyərində dövlət qiymətli kağızları buraxaraq Milli Bankın portfelinə daxil edilmişdir. İl ərzində eyni zamanda Beynəlxalq Bankın borclarının restrukturizasiyası məqsədilə buraxılmış qiymətli kağızlar üzrə 40 mlrd. manat və BUSB-un nizamnamə kapitalının formalaşdırılması ilə əlaqədar olaraq buraxılmış qiymətli kağızlar üzrə 5,5 mlrd. manat ödənilmişdir.

Milli Bankın DQİV bazarında iştirakı bank sistemində qısamüddətli likvidliyin tənzimlənməsi məqsədilə həyata keçirilmişdir. İl ərzində Milli Bank 34,4 mlrd. manat məbləğində DQİV almışdır. DQİV-lə eyni zamanda Milli Bank tərəfindən DQİV-lə əks/REPO əməliyyatı aparılmışdır. Əməliyyatın orta ölçülmüş faiz dərəcəsi isə 16,58% təşkil etmişdir.

3. Valyuta bazarı və valyuta siyasəti

Məzənnə siyasəti. Milli Bank tərəfindən məzənnə siyasətinin yumşaldılması 2001-ci ildə də davam etdirilmişdir və il ərzində manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi 4,6% aşağı düşmüş və 1 yanvar 2002-ci il tarixinə 4775 manat təşkil etmişdir.

Qeyd edək ki, 2001-ci ildə MDB ölkələrinin əksəriyyətində də devalvasiya meyilləri müşahidə olunmuşdur.

Valyuta bazarının vəziyyəti. 2001-ci ildə daxili valyuta bazarının ümumi həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 48,9 mln. \$ artaraq 1,975 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə tarazlığı qorumuş, manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın valyuta bazarına xalis müdaxiləsi alışyönlü olmuş və 6,7 mln. dollar (0,34%) təşkil etmişdir.

Valyuta ehtiyatları. İl ərzində Beynəlxalq Valyuta Fonduna 50 mln. ABŞ dolları məbləğinə qədər əsas borc və faiz borcunun ödənilməsinə baxmayaraq rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi proqnozlaşdırıldığı həcmdə qorunub saxlanılmış və ilin yekunu üzrə 698,4 mln. dollar təşkil etmişdir. Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları isə artıq 1,2 mlrd. dolları keçmişdir. Valyuta ehtiyatlarının mövcud həcmi kritik idxalın maliyyələşdirilməsi baxımından beynəlxalq standartlara tam uyğundur və ölkənin yüksək ödəmə qabiliyyətinin təmin olunmasına imkan verir.

4. Dünya iqtisadiyyatının vəziyyəti

2001-ci ildə dünya iqtisadiyyatının vəziyyəti ümumən qeyri-sabitlik proseslərinin güclənməsi ilə səciyyəvi olmuşdur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnozlarına görə 2001-ci ildə dünya iqtisadiyyatında istehsal edilən ÜDM-in real artım tempi 2.6% təşkil edəcəkdir. Bu ötən ilin müvafiq göstəricisinə nisbətən 2.1% aşağıdır. Bunun əsas səbəbi 11 sentyabr 2001-ci ildə baş vermiş hadisələr nəticəsində dünyanın aparıcı ölkələrində, ilk növbədə isə ABŞ-da iqtisadi böhranın dərinləşməsidir.

Cari ilin 2-ci rübündə ABŞ iqtisadiyyatının artım tempi ləngiməyə başlamış, 3-rübdən etibarən isə kəskin sürətdə aşağı düşmüşdür. İqtisadi artım tempinin aşağı düşməsi ilk növbədə məcmu yığım normasının və istehlak xərclərinin azalması ilə bağlı olmuşdur. Amerikanın Milli Tədqiqatlar Bürosunun araşdırmaları göstərir ki, hələ cari ilin mart ayında ABŞ iqtisadiyyatı işgüzar fəallığın ən yüksək nöqtəsinə keçərək 120 aylıq davamlı yüksəlişdən sonra (1991-ci ilin mart ayından etibarən) iqtisadi tsiklin tənəzzül fazasına qədəm qoymuşdur.

Son 6 ildə ilk dəfə olaraq ABŞ-da əmək məhsuldarlığı aşağı düşmüş, işsizlik sürətlə istehsal sferasından iqtisadiyyatın digər sahələrini də bürümüşdür. Bütün bunlar cari ildə Uol Stritdə (WALL STREET) Dow Jones və NASDAG fond indekslərinin aşağı düşməsi ilə nəticələnmişdir.

ABŞ iqtisadiyyatında əsas makroiqtisadi tənzimləyici orqan olan Federal Ehtiyat Sistemi il ərzində uçot dərəcəsinə 6,5%-dən 1,75 %-ə endirməklə iqtisadi böhranın monetar stimulyatorlar vasitəsilə qarşısının alınmasına çalışmışdır. FES son 14 ildə ilk dəfədir ki, öz monetar siyasətini bu qədər yumşaltmışdır. Lakin bu səylərə baxmayaraq işgüzar fəallığın kəskin sürətlə aşağı düşməsi davam etmiş və BVF-nin proqnozlarına görə, 2001-ci ildə ABŞ iqtisadiyyatının artım tempi 2000-ci ilin müvafiq göstəricisindən 2.8% aşağı olacaqdır.

Avropa Birliyi dövlətlərində 2001-ci ilin 3-c rübündən etibarən iqtisadi artım tempinin xeyli zəifləməsi müşahidə olunmađa balamıdır ki, bu da ilk növbədə birliyin n böyük dövlətində-Almaniyada iqtisadi böhranın dərinləşməsi ilə əlaqədardır. Vahid Avropa Mərkəzi Bankının proqnozlarına əsasən, 2001-ci ildə birliyin iqtisadi artım tempi nnki zyiflyck, hətta 2002-ci ilin ortalarına qədər z potensial artım tempindən də aađı olacaqdır.

Yaponiya iqtisadiyyatı da cari ilin 2-ci rübündən tənəzzül vəziyyətindədir. Yanvar-sentyabr aylarında istehlak xrclərinin artmasına baxmayaraq istehsal sektoruna investisiyaların azalması, dövlət istehlakının v tikintidə igzr fallıđın aađı dmsi, həmçinin xarici bazarlarda yapon mallarına tələbatın azalması proqnozlara görə bu ölkədə 2001-ci ildə iqtisadi artımın 0.5% azalma ilə əvəz olunmasına gətirib çıxaracaq.

2001-ci ildə **dünyanın inkişaf etməkdə olan dövlətlərində** iqtisadi artım templerinin müəyyən qədər sngimsi müşahidə olunsa da, onun səviyyəsi inkişaf etmiş dövlətlər ilə müqayisədə çox yüksək olmuşdur və proqnozlara görə, bu ölkələrdə artım tempi 2001-ci ildə 4.3% təşkil etməlidir.

Keçid iqtisadiyyatlı dövlətlərdə də 2001-ci il üçün iqtisadi artım tempinin ötən ilə nisbətən aađı düşəcəyi v 4% təşkil edəcəyi gzlenilir.

İl ərzində mumdnya miqyasında inflyasiyanın aađı dmsi meyli gclnmdir. Bu ilk növbədə dünyada məcmu tələbin zəifləməsi v eləcə də beynəlxalq bazarlarda enerji resurslarının qiymətinin ucuzlaşması ilə əlaqədardır. Belə bir şəraitdə dünya ölkələrinin mərkəzi bankları z pul siyasətlərini əhəmiyyətli olaraq yumşaltmaq taktikasını semildr.

Cari ildə **dünya neft bazarlarında** neftin qiymətinin aađı dmsi müşahidə olunmuşdur. Əgər ilin əvvəlində dünya bazarlarında bir barrel neftin qiyməti 30 ABŞ dolları təşkil edirdisə, ilin sonlarında 17-18 dollar səviyyəsinə enmişdir. Neftin əsas istehlakçısı olan aparıcı ölkələrdə iqtisadi böhranın dərinləşməsi neft tələbatın azalmasına səbəb olmuş və beləliklə də qiymətlərin aađı döşəməsini rtlendirmdir.